

дових мігрантів після їх повернення до України з метою інтеграції в місцевий ринок праці.

Як бачимо, Україна має розгалужену систему міграційного законодавства, спрямованого на дотримання основних прав і свобод людини, що поступово наближається до європейських та міжнародних стандартів. Головною тенденцією світових міграційних процесів на нинішньому етапі є зростання обсягів і швидкості переміщень населення. Тож вироблення дієвої міграційної політики для України — це нагальна потреба, адже через нашу країну проходять міграційні шляхи, а її територія використовується для транзитного переміщення й тимчасового перебування трудової та незаконної міграції.

Джерела

1. Конституція України. — К.: Парламентське вид-во, 2006. — 160 с.
2. Закон України «Про біженців» // Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 47. — С. 250.
3. Закон України «Про громадянство України» // Відомості Верховної Ради. — 2007. — № 33. — С. 442.
4. Закон України «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України» // Відомості Верховної Ради. — 1994. — № 18. — Ст. 101.
5. Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30 травня 2011 р. № 622/2011.
6. Бандурка О. О. Адміністративно-правове регулювання міграційного процесу в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.07 / Бандурка Олександр Олександрович. — Х., 2002. — 177 с.

7. Гарна І. О. Організаційно-правове регулювання міграційних процесів в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.07 / Гарна Інна Олександрівна. — Х., 2004. — 168 с.

8. Зайончковская Ж. Десять лет СНГ — десять лет миграций между странами-участниками // Население и общество. Информационный бюллетень Центра демографии и экологии человека. — Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН, 2002. — № 62. — 248 с.

9. Мосьондз С. О. Державна міграційна політика в сучасній Україні (адміністративно-правовий аспект): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. О. Мосьондз. — К., 2003. — 17 с.

10. Олефір В. І. Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект): Автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право; адміністративний процес; фінансове право; інформаційне право» / Віктор Іванович Олефір. — К., 2005. — 36 с.

11. Саїв С. С. Правове регулювання міграції та реєстрації фізичних осіб в Україні (адміністративно-правовий аспект): Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Саїв Сергій Степанович. — Київ, 2007. — 189 с.

12. Столбовий В. І. Регулювання зовнішньої міграції адміністративно-примусовими методами: Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Столбовий Володимир Іванович. — К., 2007. — 216 с.

13. Хабриєва Т. Я. Совершенствование правовой базы СНГ и государств-участников Содружества в сфере миграции // Экономика и жизнь. — 2008. — № 7. — С. 234 — 247.

14. Чехович С. Б. Міграційне право України: Підручник [для студ., викл. вищ. навч. закладів]. — К.: Школа, 2003. — 368 с.

28

Неповнолітній як об'єкт криміналістичної профілактики

Мирослава ПАСЕКА,
асистент кафедри криміналістики
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх є пріоритетним напрямом для держави в боротьбі зі злочинністю. Головне в цій справі — не допустити формування кримінального досвіду в середовищі дітей.

Ще в березні 2012 року Уповноважений Президента України у справах дітей Юрій Павленко заявив, що для українського суспільства проблема зростання рівня злочинності серед неповнолітніх є актуальною. За його словами, майже десять відсотків правопорушень у країні вчиняють саме діти [1].

Про першочерговість профілактичної діяльності в державі свідчать нормативні акти. Так, Закон України

«Про міліцію» у п. 2 ст. 10 указує на обов'язок міліції «виявляти, попереджувати, припиняти та розкривати злочини». У п. 6 цієї ж статті йдеться про профілактику: «виявляти криміногенні чинники, усунути їх, брати участь у правовому вихованні населення» [6]. Суб'єктами криміналістичної профілактики у відповідних видах і формах її застосування є: орган дізнання, слідчий, експерт, прокурор, суд (суддя).

Розрізняють такі форми профілактичної діяльності: 1) слідча профілактика – здійснюється слідчим у процесі розслідування злочинів; 2) оперативна профілактика – застосовується органом дізнання та оперативно-розшуковими підрозділами в процесі виявлення та розкриття злочинів; 3) експертна профілактика – здійснюється під час проведення судових експертиз; 4) судова профілактика – здійснюється під час розгляду кримінальних справ у суді.

З метою запобігання та профілактики правопорушень Кабінет Міністрів України 30 листопада 2011 року затвердив Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень. Ідеться про негативні явища, пов'язані з поширенням дитячої бездоглядності, послабленням функцій сім'ї, зменшенням кількості позашкільних гуртків і секцій за місцем проживання (що призводить до збільшення кількості правопорушень за участю неповнолітніх та втягнення їх у злочинну діяльність) [7]. Аналіз статистичних даних підтверджує зв'язок між цими явищами та правопорушеннями. Зокрема, за даними МВС, торік неповнолітні скоїли 17 846 злочинів [15].

Загострення криміногенної ситуації серед неповнолітніх викликало потребу створення спеціальних правоохоронних підрозділів. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України (від 8 липня 1995 року № 502) в системі МВС створено кримінальну міліцію у справах дітей (для профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли 18-річного віку). У міліціонерів з'явилися такі функції: 1) проводити роботу із запобігання правопорушенням дітей; 2) виявляти, припиняти та розкривати злочини, вчинені дітьми; 3) здійснювати досудову під-готовку матеріалів про правопорушення, вчинені дітьми, проводити дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством; 4) розшукувати дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади та спеціалізовані установи для дітей; 5) розглядати в межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми; 6) з'ясовувати причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати заходів із їх усунення, брати участь у правовому вихованні дітей.

Проте 13 червня 2012 року «дитячий» документ скасували згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 533 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності Міністерства внутрішніх справ» [14].

Як зазначено в Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (схваленої Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011), з огляду на рівень підліткової злочинності постала потреба розробки державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом [8].

Оскільки криміналістична профілактика належить до предмета криміналістики, вона є видом криміналістичної діяльності. Саме тому видатні вчені-криміналісти Р. Белкін, В. Таначевич, І. Пантелєєв, І. Якимов загострювали увагу на необхідності наукового підходу до профілактики злочинності серед неповнолітніх. Проте, як свідчить практика, правоохоронці в своїй діяльності реагують насамперед на вчинення злочину, а не на умови та причини, що цю дію сприяють.

За результатами проведеного нами 2012 року анкетування співробітників правоохоронних органів та суддів з'ясовано, що в державі є гостра потреба дослідження цієї проблеми та розробки відповідних заходів щодо реалізації програми профілактики правопорушень серед неповнолітніх. У науковому та методичному аспектах криміналістична профілактика є одним із напрямів науки (криміналістики), покликаної розробляти на основі вивчення практики застосування попереджувальних заходів рекомендації з установлення обставин, які сприяють вчиненню злочину. Отже, її можна розглядати як специфічну систему – інтегровану сукупність певних елементів, специфічний об'єкт управлінського впливу відповідних суб'єктів.

За літературними джерелами предмет криміналістичної профілактики злочинів охоплює соціально (практично) значущу систему наукових положень і розроблених на їхній основі організаційних, тактичних, науково-технічних засобів роботи з інформацією (доказами) з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів. Засоби криміналістичної профілактики ґрунтуються на досягненнях криміналістики і розробляються за її теорією. Загальне завдання профілактики злочинів кореспондується з головними завданнями криміналістики, до яких належить розробка відповідних теоретичних положень. Вони відтворюють її можливості в запобіганні злочинам, постійному вдосконаленні науково-технічних засобів, тактичних прийомів і методів розслідування злочинів із метою підвищення ефективності та науково-методичного рівня розслідування загалом.

Криміналістичні методи профілактики застосовують не лише правоохоронні, а й інші органи держави, що ведуть боротьбу зі злочинністю. На думку Р. Белкіна, така розробка та розгляд криміналістичної профілактики злочинів і пов'язаних із нею інших антигромадських проявів (із точки зору соціальної цінності та ефективності) є результатом розвитку криміналістичної науки загалом. І хоча в змісті профілактики злочинів враховано вимоги кримінально-процесуального законодавства, кримінологічної теорії запобігання злочинності, криміналістика при цьому не посягає на предмет інших наук кримінального циклу (кожна з них має свій окремий предмет пізнання, свою специфіку, завдання й особливості їхнього вирішення) [1, с. 895].

Згідно зі статтею 23-1 КПК України органи МВС зобов'язані виносити подання про вживання заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів неповнолітніми. Так, за даними звіту форми № 1 СЛ «Про роботу органів слідства та дізнання», 2011 року слідчі надіслали прокурору для направлення до суду 17167 справ з обвинувальним висновком про злочини неповнолітніх. У цих справах було внесено слідчими 17159 подань [15]. За статтею 23-2 КПК суд (за наявності підстав) виносить окрему ухвалу (постанову), в якій звертає увагу державних органів, громадських організацій або посадових осіб на встановлені у справі факти порушення закону, причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, й вимагає вжити відповідних заходів.

У постанові від 26 червня 1981 року № 5 (з наступними змінами) «Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» пленум Верховного Суду України вказав: суди зобов'язані суворо виконувати вимоги статей 23 і 23-2 КПК (в кожній справі ретельно виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів неповнолітніми, гостріше реагувати на них шляхом винесення окремих ухвал (постанов), домагаючись усунення виявлених недоліків) [12]. Так, у кримінальній справі щодо неповнолітнього Г., обвинуваченого за ч. 1 ст. 125 КК, встановлено таке: він разом з іншими підлітками приблизно о 13-й годині, прогулюючи шкільні уроки, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння після розпивання біля школи спиртних напоїв, на ґрунті особистих неприязних стосунків умисно заподіяв неповнолітньому Я. тілесні uszkodження. Раніше Г. також без причин пропуску шкільні заняття, пивши, на подвір'ї школи не раз конфліктував з учнями (які були переведені з інших шкіл), але через безконтрольність із боку дирекції школи не було вжито належних заходів впливу. З метою попередження умов (що сприяли вчиненню правопорушень серед учнів школи) суд виніс окрему постанову на адресу райвідділу освіти для відповідного реагування. Водночас, як свідчать практичний досвід та наукові дослідження [9], у таких випадках не завжди вважають за потрібне вживати профілактичних заходів процесуального характеру.

Новий КПК врегульовує процесуальні відносини, учасником яких є неповнолітні. Це свідчить про виконання Україною взятих зобов'язань щодо захисту прав дітей. Проте, з точки зору профілактики, варто критично оціни-

ти відмову законодавця від процесуальної регламентації обов'язку правоохоронних органів та судів виносити окремі ухвали (подання) щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів.

Значну роль у профілактиці злочинів серед неповнолітніх відіграє прокуратура. За наказом Генпрокурора «Про особливості правозахисної діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» від 21.06.2011 року під час організації та проведення наглядних перевірок основну увагу варто звертати на захист дитячих прав і свобод (гарантованих Конституцією та законами України, Конвенцією ООН про права дитини), профілактику правопорушень і бездоглядності, координацію діяльності в боротьбі з підлітковою злочинністю, дотримання законів у кримінальному провадженні справ про злочини та суспільно небезпечні діяння, вчинені підлітками та проти них [10].

Прокурорські реагування мають запобігати поширенню творів, що пропагують культ насильства, жорстокості, предметів порнографічного характеру, а також впливу релігійних організацій, діяльність яких загрожує життю, здоров'ю, моралі дітей, порушує їхні права і свободи. Особливу увагу потрібно звертати на те, як виконуються вимоги закону щодо притягнення до відповідальності осіб за втягнення дітей у злочинну діяльність, а також батьків, діти яких учинили діяння з ознаками злочину (до досягнення ними віку кримінальної відповідальності).

За спільним наказом Верховного Суду, Міністерства юстиції та Міністерства освіти (від 15.11.1995 р.) судових вихователів призначають у таких випадках: задля попередження бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх (які скоїли злочин, але звільнені від кримінального покарання за віком) або у зв'язку з недоцільністю застосування до них заходів кримінального покарання (якщо направлення їх до спеціальної виховної установи не є необхідним); для умовно засуджених або засуджених до мір покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, або засуджених до позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку. При цьому батьки (усиновителі) або опікуни (піклувальники) не звільняються від своїх обов'язків щодо виховання неповнолітніх і відповідальності за їхню поведінку [13].

Важливими обов'язками судових вихователів є: вживання заходів з метою перевиховання, здійснення профілактичної та корекційної роботи. Серед профілактичних заходів особливо важливими вважають здійснення контролю за відвідуванням навчальних закладів, успішністю, поведінкою в школі, сім'ї, громадських місцях і залучення до роботи в позашкільних закладах, створення належних умов для правильної організації навчання, роботи й відпочинку неповнолітнього, сприяння в працевлаштуванні.

Сьогодні в Україні широко обговорюється доцільність запровадження комендантської години для неповнолітніх. Ідеться про обмеження перебування на вулиці без супроводу батьків для осіб до досягнення ними 18-річного віку. В деяких регіонах такі заходи практикують на рівні експерименту. Наведемо як приклад рішення Кіровоградської міської ради від 6 червня 2012 року: для дітей віком до 14 років обмежено перебування на вулицях, у закладах дозвілля, громадського харчування, комп'ютерних залах без супроводу батьків (або осіб, які їх замінюють) у нічний час із 22.00 до 06.00, віком від 14 до 18 років – із 23.00 до 05.00. Запровадження комендантської години місцеві депутати аргументували криміногенною ситуацією в підлітковому середовищі та необхідністю профілактики правопорушень серед молоді [16].

За Законом «Про основні гарантії прав дитини в РФ» передбачається низка профілактичних заходів. Зокрема, неповнолітні не мають права перебувати у певних громадських місцях з 22-ї до 6-ї години. У цей період особам, котрі не досягли 18 років, заборонено з'являтися у місцях, де реалізуються спиртні напої, а також у магазинах з товарами сексуального характеру. Крім того, органи влади (на регіональному рівні) можуть додатково визна-

чати місця, які не дозволено відвідувати неповнолітнім без батьків або інших дорослих (інтернет-кафе, стадіони, сквери, парки, громадський транспорт), скорочувати з урахуванням сезонних, кліматичних та інших умов нічний час, упродовж якого не допускають дітей без супроводу дорослих у встановлені громадські місця. Профілактиці злочинності має сприяти цілеспрямована виховна та освітня робота серед дітей, які живуть у скрутних умовах. Наприклад, закріплення на законодавчому рівні обов'язку закладів культури надавати не менш як 1% квитків для дітям-сиротам, дітям із багатодітних сімей тощо.

З метою запобігання та протидії злочинності держава зобов'язана виконувати конкретні, цілеспрямовані завдання. Лише ухвалення концепцій, строкових програм та визначення можливості вжиття заходів профілактики (як експеримент на певних територіях) навряд чи матиме очікуваний результат. Необхідно насамперед приділяти увагу криміналістичним заходам профілактики, таким, зокрема, як установлення камер відеоспостереження, запровадження комендантської години, встановлення вимоги щодо визначення віку на публічних розважальних заходах (концертах) тощо.

Для формування усталеної практики та визначення правових підстав застосування певних заходів реагування потрібно ухвалити закон про профілактику злочинності серед неповнолітніх (у якому визначалися б організаційні, виховні, культурні та інші заходи профілактики). Про результативність такого рішення свідчить практика інших країн. Скажімо, в Росії діє Закон «Про основи системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх», в Узбекистані – Закон «Про профілактику безпритульності та правопорушень серед неповнолітніх» [4], у Казахстані – Закон «Про профілактику правопорушень серед неповнолітніх та попередження дитячої бездоглядності та безпритульності» [3]. Зважаючи на часті правопорушення підлітків у стані алкогольного сп'яніння, 2012 року Міністерство у справах сім'ї Німеччини внесло пропозицію про законодавче врегулювання заборони неповнолітнім перебувати в місцях, де продаються спиртні напої вже після 20-ї години [2].

Отже, на часі проведення в Україні істотних змін на законодавчому та організаційному рівнях щодо вдосконалення системи криміналістичної профілактики серед неповнолітніх з урахуванням досвіду СНД та Європейського Союзу.

Джерела

1. Белкин Р.С. Криминалистика. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999.
2. В Германии введут комендантский час для подростков. – <http://mignews.com.ua/ru/articles/114240.html>
3. Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и безпризорности» от 9 июля 2004 г. № 591 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2004. – № 18. – Ст. 105.
4. Закон Республики Узбекистан «О профилактике беспризорности и правонарушений среди несовершеннолетних» от 12.08.2010 г. // Собрание законодательства Республики Узбекистан. – 2010. – № 39. – Ст. 341.
5. Закон РФ «Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних» от 24 июня 1999 г. № 120-ФЗ. – <http://base.garant.ru>
6. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р. // Голос України. – 1991. – 4 січня.
7. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень, затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 2.
8. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схвалена Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597 // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 99.

9. Куриленко О. А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Запоріжжя, 2005.

10. Наказ Генерального прокурора України «Про особливості правозахисної діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» від 21.06.2011 р. — <http://war.nau.ua>

11. Павленко Ю. 10% от общего количества преступлений совершили несовершеннолетние. — <http://society.lb.ua/life/2012/03/09/140319>

12. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» від 26 червня 1981 року № 5. — www.court.gov.ua

13. Положення про судових вихователів, затв. наказом Верховного Суду України, Міністерства юстиції України та Міністерства освіти України від 15.11.1995 р. — <http://zakon2.rada.gov.ua>

14. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2012 року № 533 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності Міністерства внутрішніх справ» // Офіційний вісник України. — 2012. — № 45. — С. 148. — Ст. 1766.

15. Стан та структура злочинності в Україні (2010–2011 рр.). — <http://mvs.gov.ua/>

16. У Кіровограді ввели комендантську годину. — <http://ukr.lb.ua/news/2012/06/06/154741>

17. Цирфа Ю. — Ювенальна модель. Яка пасує більше? // Віче. — 2010. — № 15. — С. 43–45.

Віхи становлення правової інформатики

Микола ШВЕЦЬ,
доктор економічних наук,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
академік Української академії інформатики

На початку 70-х років минулого століття накопичений в Україні досвід застосування ЕОМ для вирішення завдань управління промисловістю стали використовувати і в органах внутрішніх справ, що заклало основу для створення майбутньої автоматизованої системи управління в МВС.

У ті часи все регулювалося плановою системою і впровадження електронно-обчислювальної техніки теж відбувалося згідно з п'ятирічними планами. Проте в органах внутрішніх справ України на шляху цих новацій було чимало перешкод — давався взнаки «психологічний бар'єр», адже в недалекому минулому обчислювальну техніку часто сприймали як великий арифмометр, а кібернетику як «лженауку», «прислужницю імперіалізму».

Пам'ятаю, як в одній із областей начальник управління внутрішніх справ просив керівництво міністерства перенести створення інформаційно-обчислювального центру на... наступну п'ятирічку. Міністр внутрішніх справ УРСР Іван Головченко був рішучим прихильником впровадження нових ефективних засобів і методів у діяльність ОВС і відразу клав край таким спробам.

Згадую ще один випадок. Начальник одного з управлінь ремствував: «Навіщо мені ця обчислювальна техніка? Дайте мені Марусю, й вона все порухає!». Та років через два той самий начальник поскаржився нам, що його управління мало виділили обчислювальної техніки.

На той час уже всі переконалися, що ЕОМ дає змогу автоматизувати однотипні й трудомісткі роботи, розширити можливості працівників апарату управління у вирішенні практичних завдань, повніше ви-

являти тенденції та закономірності в сфері охорони громадського порядку й боротьби зі злочинністю, робити точніші прогнози, впроваджувати сучасні методи аналізу оперативної обстановки та оперативніше приймати рішення.

Значну допомогу стали надавати нові засоби обробки інформації в оперативно-розшуковій і довідковій роботі. Було створено ефективні автоматизовані інформаційні системи «Профілактика-розшук», «Статистика», «Адмінпрактика», «Скарга», «Аналіз господарської діяльності», «Номерні речі», «Автомобіль», «Нормативно-правові акти», «Патруль» та інші, які довели свої переваги вже на першому етапі впровадження. Наприклад, «Профілактика-розшук» за кілька місяців функціонування забезпечила зменшення на 16% кількості злочинів у м. Києві, вчинених раніше судимими особами.

А впровадження «Статистики» зменшило кількість приписок щодо розкриття злочинів. Один начальник УВС «поскаржився» на колеги міністерства, що ЕОМ заважає формувати «правильну» статистику. Раніше можна було «регулювати» показники злочинності, а тепер машина дає тільки об'єктивну інформацію.

У той період було розпочато застосування ЕОМ і для боротьби з економічними злочинами. Перший відомий факт — викриття зловживань у ресторані